

Оқсаройнин өзи нөбө ба бетакфор хусусијати тунда
эдик, сароф томи тепасыда ҳовуз бўлиб, уча
Тахтикора давонидан — тоғдан кўришини кубулаф
оғвали суб олиб келинган эди

Бундан Самарқанддаги қуғол кўтишини яроқди
аҳолинин асосий қўйинин қўзғолонда иштироқ
этиш, деб ҳулоса қилиш мумкин.

Ҳар бир шаҳарнинг энг гўзал ва бетаккор иморатлари, сўлим жойлари бўлгани каби Шахрисабзининг ҳам ўтмиши маданияти, мазнавий-маврифий меросларини эслатиб турдиган ва узоқ ўтмишини кўз олдигизга келтирувчи бир тарихий обидаси бор. Гарчан, бу муҳташам бино Амир Темур даврига ҳаммани лол қолдириб, кейинчалик даврлар ўтганни сари урушлар натижасида, табиий оғатлар таъсирида ўзининг аввали гўзал кўринишини ўйқотган бўлса-да, аммо ҳозир ҳам Оқсарой номи билан дунёга машҳур. Кўхна тарихдан гувоҳлик берадиган бу обида шаҳарнинг марказига жойлашган. Каттаю кичик унинг олдиға суратларга тушади, торгина пилапосяндан юкорига кўтарилиб, Шахрисабзинг бепоён галаларини, лолаларга бурканни ётган тогларини, кумушдек ўйларидаб оқиб турган ариқ ва дарёларини кўриб, кўнгилларини хушнуг қилали.

Шарафиддин Али Язийнинг "Зафарнома" асарини ўқир эканмиз, унда Кеш (Шахрисабз) кўргони ва Оқсаройнинг курилиши ҳақида қўйигаги маълумотлар билан танишамиз.

"Сичқон ғилига тўғри келган (ҳижрий) 781 ғилинг охри (мисодиг — март, 1380 йил), эрта баҳор фасли эди. Ўз куввати билан (табиатни) гуллатиб-яшиштуби мемор кўйкатлар ва майзазорлар шахрни обод қилишга киришган, атиргул буталаридан қасрлар яратиб, лаълтун шохчалар учун баланд кўтмарган ва уларни фуруза ранг наҳши барглар билан беzagан бир вақтда... гулларидан мушку анбар бўйи таралувчи, сувидан гулоб таъми келувчи Кешнинг ҳуҷаво ва ром этувчи заминига шодлик нашаъсини сурин, ором олмоқ азми билан бу ерга салтанат таҳтини ўрнаттириди. Сўнг Шахрисабз кўргонини куриш ҳақида фармон

берди ва (ишларни) амирлару лашкар аҳли ўртасига тақсимаги. Кўрғон курилиши учун муносиб келувчи соатдаги унинг поидеворини курдилар. Шаҳар ичига сўзисиз бўлган фармонга биноан бир қаср бунёдига асос солдилар.

Шеър:

Унинг куниграсининг балангалиги шу даражага етдики,
(Хасаддан) осмон кўзидан ёш (юлдуз)лар тўқтириди.

Қора тунга унинг деворлари чунонам оппоқ бўлиб кўринар-сики,

Бу ҳашаматли, гўзал ва бетаккор бино Амир Темурнинг онаси Некубиби шарафига 1404 йилда куриб битказилган эди. Испан элчиши Рои Гонзалес де Клавихо 1403 йили шу жойга бўлганига Оқсарой ҳали тўла битиш таъмаган эди. Шунга қарамасдан унинг гўзлалигига қўйил қолиб, шундай таърифлайди: "Зеро, бутун бино зарҳал ва ложувард билан қолланган бўлиб, у ерга (Шахрисабзга) саройнинг шунча бўлма ва оромгоҳарини кўрсатдиларки, улар ҳақида жуда узоқ сўзлаш мумкин. Сарой зийнатлари олтингдан ва

усталар ва муҳандислар қатнашган. Шундай усталарнинг бири Муҳаммад Юсуф Табризий бўлиб, унинг исми-шарифи битикда яққол кўришиб турдиган.

Амир Темур даврига курилган бинолар кеинига вакъларда эътибордан анча четга қолди. Бу ҳақда Пойн Равшанов ўзининг "Қашқадаррэ тарихи" китобига (606 бет) шундай ёзди: "... нақларда айтишишича, XVI аср иккичи ярмiga келиб, уни атайнин бузиси ҳоллари юз беради. Ривоятда келадики, Абдуллахон Шахрисабзга яқинлашар экан, Оқса-

алломалар ҳам ўз эсадиларини қолдириган. Жумладан, Ҳофизи Абрўнинг "География"сига Кеш тўптиришига кўйигаги маълумотлар келтирилади:

"Каш (Кеш). Уни "Шахрисабз" дейдилар. Йилнинг аксари фаслида унинг ери кўм-кўк (майсазордир), айниқса баҳор фаслида, унинг ҳовли, том ва қўчалари ям-яшил бўлади..."

Кешнинг қадимий шаҳрбанди бўлган, лекин у бузилиб кетган эди. Ҳазрат Амир Соҳибқирон (Аллоҳ унинг шуҳратини ёрқин этсин), етти юз саксонинчи

лар ҳам бунёд этилган" ("Темур илар бунёдкорлиги давр манбалирига"). Абдулла Қодирий номидаги ҳалқ мероси нашриёти, Тошкент, 1997 йил, (73—74-бетлар).

Шахрисабзин тарихи ҳақида гапирадар эканмиз, кўйигаги воқеани эслаб ўтиш ҳам ўринидир. Ҳижрий 777 (1375/76) йилда, аниқроғи 1376 ғилинг бошларида Самарқандга, ўтиргма ёшида Амир Темурнинг катта ўғли Жаҳонгир Мирзо тўпсатдан вафот этиди. Бу воқеа Амир Темурнинг қаттиқ, таъсир қиласи. Самарқанд ахолиси ўртасига мотам эълон қилинади. Мотам тугар-туганаси шаҳзоданинг жасаги Шахрисабзга жўнатилади. Бу ерга унга гастлаб вақтнинчалик тўрхона тайёрланади. Орадан бирмунчна вақт ўтиғач, Амир Темурнинг 1379 йилги Хоразм юришидан сўнг жуда кўп усталар Кешнинг қаттиқлариди ва Али Язий берган маълумотларга қараганда, "Жаҳонгирнинг гўрхонаси сифатига ҳаддан зиёд баланд иморат" барпо этилади.

Амир Темур даврига гуллаб-яшнаган Шахрисабз сабоқи шўролар даврида фақат қишлоқ, хўжалик маҳсулотлари: пахтчалик, чорвачалик, пилла, гўшт ва бошқа шу каби маҳсулотлар етишишадиган ҳудудга айланаб қолганди. Бу ергаги бир вақтлар ўзининг гўзлалиги ва чиройли безаклари ҳамда баландлиги билан шахарга чирой бераб, кўпчиликни лол қолдириган ҳашаматли Оқсарой ва бошқа бетаккор обидалар совет даврида анчагина эътибордан четга қолиб кетди.

Мустақиллик ўйлари Шахрисабз ва унинг ҳудудига жойлашган обидаларни таъмишларга алоҳида эътибор берилади. Шу жумладан, Дорус-Саодат, мухлашам бино; унга обод ерлар, қишлоқлар ва маъмур мулкларни вакъф қилди. Шахсан онҳазратнинг ўзи учун баланд кўшик курдилар ва у Оқсарой деб атмалади, тошондун курилган иморатдир; унинг айвони бир неча фарсанған кўзга ташланади. Буларадан ташқари; шаҳарда ва Кеш шахрига қарашли атрофларига бир қисми онҳазратнинг ўзига, бавзилари амирлар ва аркон давлатга тегишили бўлган мадрасалар, хонақоҳлар, работлар, ҳузвоз-

тошпӯлат Тошлонов, профессор

Оқсарой

(Шахрисабзининг 2700 йиллиги олдидан)

Ҳамто муаззинлар тонг отиби деб гумон қулардилар.

"Назар арқонини қанғай қилиб унга ташласам экан?" деб

Узоқни кўра олуви чалини юз бор хаёлга чўмди.

Иморат шу қасар баланд ва фавқулоддага жозибали эдик... Ҳамто кекса мұхандис бўлмиш Гардун шунча ўйлар жаҳон атрофида айланган бўлишига қарашмай, бундай гўзал бинони кўрмади.

Шеър:

"Ердан самога бош кўтмарган (бу саройнинг) номи шарафи "Оқ Сарой" деб аталағи."

"Сомон ўйли". Амир Темур ҳаётига багишланади. Тошкенти, "Камалак", 1992, 46—47-бетлар.

бошқа ранглардан ҳайратомуз шиланган эди. Ҳамто мөҳир усталири билан жаҳонга машҳур бўлган Парижда ҳам бу шу жуда гўзал ҳисобланган бўйлур эди.

Ушбу Оқсаройнинг энг нөбө ба бетаккор хусусијати тунда эдик, деб умид боядиган масофа турганек туюлади. У тезорот етмоқ нијатига ўзининг энг учқур туплорини қистаб ҳайдайди, бедов от елдек ютуриб толиқиди, аммо ҳали унга узоқ, Чопаверид ҳолдан тойтган от ниҳоят тапта үйқилиб, ўлиб қолади. Оқсаройга эса анча ўйл бор. Узоқдан савлат тўкиб, яқин бўлиб кўринациган қасрга шундага Абдуллахониниң ҳасадиги келиб, уни бузига амр қилган экан...

Ундан ташқари сабоқи Шўро даврига ҳам маданий-окар-туб ташкилоти (пролеткулт) тазайиқи ўлароқ, 20-ийллардага Оқсарой, Бенбин деган тўпдан ўйқа тутилган.

Қадимги Кеш шахри ҳақида география фани билан шугуулланган

рои шундайгина рўпарада, қўл чўзса етадиган масофа турганек туюлади. У тезорот етмоқ нијатига ўзининг энг учқур туплорини қистаб ҳайдайди, бедов от ютуриб толиқиди, аммо ҳали унга узоқ, Чопаверид ҳолдан тойтган от ниҳоят тапта үйқилиб, ўлиб қолади. Оқсаройга эса анча ўйл бор. Узоқдан савлат тўкиб, яқин бўлиб кўринациган қасрга шундага Абдуллахониниң ҳасадиги келиб, уни бузига амр қилган экан...

Ундан ташқари сабоқи Шўро даврига ҳам маданий-окар-туб ташкилоти (пролеткулт) тазайиқи ўлароқ, 20-ийллардага Оқсарой, Бенбин деган тўпдан ўйқа тутилган.

1378—1379) ўили унинг шаҳрбандини қайта тиклаги ва ўша ўйлнинг ўзидаётк ҳиёнсига етказди...

Соҳибқирон (Амир Темур) давлати аймени (Кеш шахри) жуда обод бўлди, у ерга тошдан бинолар курдилар. Шу жумладан, Дорус-Саодат, мухлашам бино; унга обод ерлар, қишлоқлар ва маъмур мулкларни вакъф қилди. Шахсан онҳазратнинг ўзи учун баланд кўшик курдилар ва у Оқсарой деб атмалади, тошондун курилган иморатдир; унинг айвони бир неча фарсанған кўзга ташланади. Буларадан ташқари; шаҳарда ва Кеш шахрига қарашли атрофларига бир қисми онҳазратнинг ўзига, бавзилари амирлар ва аркон давлатга тегишили бўлган мадрасалар, хонақоҳлар, работлар, ҳузвоз-

марқандликлар — оддий одамлар ва авёнлар ўзаро кенгашмоқ учун жоме масжидига йигилишиади. Аммо Натанзий ёзишича, улар "дилларини коплаган кўркув ва вахима зўридан кўп-оёклиари шавирди, охиёзона зору илтиходан бошқа нима қилирни билмасди. Шунда мадраса талақаси Мавлонозода масжид минбарига чиқиб, халқни душманга қарши курашга унбад оташин нутқ сўзлайди. Унинг нутқида, жумладан, кўйидаги сўзлар бор эди: "Мамлакатнинг ҳақиқий ҳукмдори (яъни амир Ҳусайн) осойиштадиги заонида ҳалқдан бояжу хирох ийғи олиб, унга ўзи егалик килади. Бугун кучли душман бостириб келганда эса бечора раиятини ҳимоясиз колдириб, ўз жонини омон сакланни ихтиёри этид...

Гайридинларнинг ўз нағси йўлида мусулмонлардаги ўйларни сизлар иштадиги ўйларни берилади. Бир неча лаҳзадан кейин Мавлонозода белидаги киличини филофдан суғуриб бўйнига кўйди ва авом тарағфа юзланиб деди: "Эй мусулмонлар, мен ўзимни сизлар учун фидо килдим ва бу ҳолатни олдим. Сиз нима дейиз?" Авом баравар сурон кўтарида ва яқдиллик билан унинг дъаватини килиб, унинг номига қасамёд этишиди. Одамлар уни бутун борликлари билан шу қадар севишидиклар. Бугун кучли душман бостириб келганда эса бечора раиятини ҳимоясиз колдириб, ўз жонини омон сакланни ихтиёри этид...

Гайридинларнинг ўз нағси йўлида мусулмонлардаги ўйларни сизлар иштадиги ўйларни берилади. Барча ғарбийлардан кейин Мавлонозода белидаги киличини филофдан суғуриб бўйнига кўйди ва авом тарағфа юзланиб деди: "Эй мусулмонлар, мен ўзимни сизлар учун фидо килдим ва бу ҳолатни олдим. Сиз нима дейиз?" Авом баравар сурон кўтарида ва яқдиллик билан унинг дъаватини килиб, унинг номига қасамёд этишиди. Одамлар уни бутун борликлари билан шу қадар севишидиклар. Бугун кучли душман бостириб келганда эса бечора раиятини ҳимоясиз колдириб, ўз жонини омон сакланни ихтиёри этид...

Гайридинларнинг ўз нағси йўлида мусулмонлардаги ўйларни сизлар иштадиги ўйларни берилади. Барча ғарбийлардан кейин Мавлонозода белидаги киличини филофдан суғуриб бўйнига кўйди ва авом тарағфа юзланиб деди: "Эй мусулмонлар, мен ўзимни сизлар учун фидо килдим ва бу ҳолатни олдим. Сиз нима дейиз?" Авом баравар сурон кўтарида ва яқдиллик билан унинг дъаватини килиб, унинг номига қасамёд этишиди. Одамлар уни бутун борликлари билан шу қадар севишидиклар. Бугун кучли душман бостириб келганда эса бечора раиятини ҳимоясиз колдириб, ўз жонини омон сакланни ихтиёри этид...

Гайридинларнинг ўз нағси йўлида мусулмонлардаги ўйларни сизлар иштадиги ўйларни берилади. Барча ғарбийлардан кейин Мавлонозода белидаги киличини филофдан суғуриб бўйнига кўйди ва авом тарағфа юзланиб деди: "Эй мусулмонлар, мен ўзимни сизлар учун фидо килдим ва бу ҳолатни олдим. Сиз нима дейиз?" Авом баравар сурон кўтарида ва яқдиллик билан унинг дъаватини килиб, унинг номига қасамёд этишиди. Одамлар уни бутун борликлари билан шу қадар севишидиклар. Бугун кучли душман бостириб келганда эса бечора раиятини ҳимоясиз колдириб, ўз жонини омон сакланни ихтиёри этид...

Vatan tarixidan saboqlar

маблаг ва анжомларни мусодара этган бўлишларни мумкин. Чунки, оддий ҳалқ амир Ҳусайнга солик тўлағанига кўп вакт ўтмаган, ундан киска муддатда мудофаани ташилди. Ҳарбий 1365-66-ийлардаги Сарбадорларни коралайди. Натанзий 1412-1413-ийлардаги ёзиб тутагилган "Мунтаҳаб ут-таворихи Муиний" ("Муинийн тантанаган

